

LIETUVIŲ KRYŽIAI

Lietuvių Dailės Draugijos Leidiny

LIETUVIŲ KRYŽIAI

SURINKO
ANTANAS JAROŠEVIČIUS

—
IŽANGĄ PARAŠĖ D^{RAS} J. BASANAVIČIUS
VINJETES IŠ TAUTINIŲ MOTIVŲ SUTAIŠĖ
A. ŽMUIDZINAVIČIUS

VILNIUS 1912

J. Zavadzko spaustuvė
A. Jurašaičio klišės

Édition de la Société Lithuanienne des Beaux Arts

CROIX LITHUANIENNES

RECUEILLIES ET DESSINÉES D'APRÈS NATURE
PAR ANTOINE JAROŠEVIČIUS

ESSAI ARCHÉOLOGIQUE SUR LES CROIX LITHUANIENNES
PAR J. BASANAVIČIUS

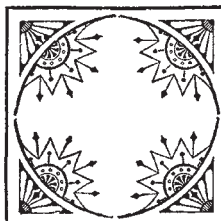
ENCADREMENTS ET VIGNETTES D'APRÈS DES MOTIFS
DE L'ART NATIONAL COMPOSÉES
PAR A. ŽMUIDZINAVIČIUS

VILNO 1912

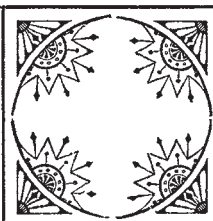
Imprimerie Joseph Zavadzki
Clichés de l'atelier A. Jurašaitis

Lietuvių kryžiai archaiologijos šviesoje

Essai archéologique sur les Croix lithuaniennes

Prusų-lietuvių-latvių tauta—anot C. Tacito „Aestiorum gentes“ — jau nuo neolito laikų, kada žmogus dirbosi sau įvairius įrankius iš bružinto akmens, šios dienos krašte palei Jūrės marę gyvenusi. Taip mokslo pripažinta (Zeuss, Diefenbach, Müllenhof, Kiepert, Virchow, K. Penka, Bezzenberger ir k.).

Rods, dar XI—XII metašimtyje šitoji tauta buvus apėmusi daug platesnę žemės dali, negu šiandieną kad turi. Abiem Vistulės upės pusėm ir į rytus nuo jos gyveno prūsai; Gardino gubernijoje ir Pagiryje iki Pripečio upės—getviai arba getvininkai; dar toliau, šiaurės ir rytų linkui, buvę lietuviai Minsko, Smolensko, Vitebsko ir Pskovo žemėje net iki Maskvos gubernijos, kur galindai („goliad“) buvo apsigyvenę.¹⁾ Šiaurėje latviai su igauniais susisiekė.

Dėl nelaimingų santykių su vokiečiais vakarų ir slavais pietų ir rytų šone taip plačiai seniau apsigyvenusios aisčių gentės palengvėle—ypač pakraščiuose—ilgainiui sunyko, kaip prūsai, getviai, galindai. Patįs lietuviai, kurie dar XIV—XV metašimtyje tiek daug svėrė istorijoje, krikščionystę priėmę, su lenkais susitelkę, iš didokos tautos ilgainiui mažute pavirto. Ilgai dūravę karai su vokiečiais ir slavais labai nuvargino lietuvius, pragaišino jų materijalinę gerovę, sunaikino kultūrą; įvedus Lietuvoje krikščionystę, kada fanatikai ėmė persekioti vislab, kas buvo „pagoniška“, tautiška—turėjo žlugti ir žmonių dvasios kultūra. Todėl beveik nereiktų stebėtis, jei tu ir dar vėlesnių laikų svetimtaučių, rods, ne be-

Dès les temps néolithiques, alors que l'homme ne se servait que d'outils de pierre polie, le peuple appelé par Tacite „Aestiorum gentes“ (Aestes) plus tard formé des tribus Pruthènes, Lithuaniennes et Lettones occupait le même territoire où elles se trouvent aujourd'hui le long de la mer Baltique. Ainsi le disent les savants: Zeuss, Diefenbach, Müllenhof, Kiepert, Virchow, K. Penka, Bezzenberger etc.

Pourtant au XI et XII siècles ce peuple occupait un territoire bien plus étendu qu'à nos jours. Le long des deux bords de la Vistule et à l'est de ce fleuve vivaient les Pruthènes; dans les gouvernements de Grodna et de Minsk demeuraient les Guetviaïs (tribu Lithuanienne); plus loin encore vers le Nord des terres de Minsk, de Smolensk, de Vitebsk et de Pskoff habitaient les Lithuaniens jusque vers le gouvernement présent de Moscou, occupé alors par les Galindaïs („Goliad“) ¹⁾. Les Lettons touchaient, au Septentrion, aux terres des peuplades Esthoniennes.

A force de guerroyer sans trêve avec leurs voisins du Couchant les Allemands et les Slaves au Midi et au Levant, les Aestes (de Tacite) se dépeuplèrent lentement (principalement les Pruthènes, les Guetviaïs et les Galindaïs). Au XIV et XV siècles, les Lithuaniens furent très puissants; mais ayant embrassé la foi chrétienne ils s'unirent aux Polonais et, dès lors, d'un grand peuple qu'ils étaient, ils devinrent très amoindris. Les guerres constantes avec les Allemands et les Slaves avaient déjà bien épuisé la Lithuanie et détruit sa

šališkose kronikose rastume vadinant lietuvius „поганная Литва“, „rohes, wildes Volk“, „leśna dzicz“, arba juos aprašytus ²⁾ kaip žemo kultūros laipsnio tautą, kuri vedus „życie prawie zwierzęce“, arba kad lietuviai buvę „leśni, okrutni, na łup chciwi, z łupu żyjący“ ir t. t. Ir jei mes pasikliautume tik tais vienašališkais kronistų liudijimais, tai turėtume manyti, jog lietuvių tautos stovėta kaip XIII—XV metašymtyje, taip ir dar seniau, ant labai žemo kultūros laipsnio. Pastarųjų laikų archaizacija iškėlė aikštėn senovės aisčių kultūros klausimą, todėl ir mums čia vertėtų, nors trumpai, jį paminėti, kad lengviau suprastume ir išsiaiškintume tiek Lietuvos kapų paminklų—kryžių atsiradimą, tiek ir jų stylių bei evoliuciją tautos dailėje ir mene.

Žmogaus dvasios išsiplėtojimas, josios kultūra apsireiškia ne tik rankų dirbiniuose, ne tik sielos padare, literatūroje, bet ir pačioje kalboje. Ilgus amžius nuolat kovodami dėl savo būties, lietuviai negalėjo pagaminti nors kokios literatūros, ir jei ir būtų ką pagaminę, tai persekiojimo metu jį žuvo. Visas jų dvasios padaras apsireiškia dainose, kurių jie, anot F. Tetznerio, ³⁾ turi daugiau už kitas pasaulio tautas. Ir lietuvių kalbos žodžių bei formų turtingumas, rodos, galėtų būti laikomas kultūros ženklu. Puikia lietuvių kalbos struktūra, anot K. A. Jordano, ⁴⁾ turis stebėties kiekvienas žinovas. Jei lietuvių tautai, kuri seniau kovojo su gudais, lenkais, totoriais (ir vokiečiais), būtų buvę lemta žaisti pasaulio istorijoje kitokią rolę, tai ir jų kalba, išsiplėtojusi, turėdama daugybę visokių formų ir tikdama įvairiam eiliavimui, būtų padariusi nepaprastų dalykų poezijoje ir prozoje. Palaikiusi savyje giliausios senovės žymes ir savo formomis būdama senesnė už sanskritą, graikų bei latinų kalbą, jį, anot Aug. Schleicherio ⁵⁾, galinti savo formų tobulumu eiti lenktynių su graikų, rymėnų ir indų veikalais. „Jei kurios tautos vertybė bendrame žmonijos tarpe būtų matuojama jos kalbos gražumu, tai žemaičius bei lietuvius priderėtų pastatyti pirmoje vietoje

richesse et sa civilisation autochtone. Le fanatisme religieux força les nouveaux chrétiens à détruire, jusqu'aux derniers vestiges, tout ce qui leur était national: parce que païen. Les aspirations spirituelles du peuple lithuanien durent forcément tomber sous cette violence. C'est ainsi qu'il n'est point étonnant si les chroniques des nations voisines traitent les Lithuaniens de: „peuple païen“ de „gent fruste et sauvage“; ou les décrivent ²⁾ comme un peuple possédant un niveau très bas de civilisation et qui mène une vie presque animale; on les appelait encore: „des sylvains cruels et avides de butin“. Eussions-nous crû seulement à la partialité de ces témoignages, il nous faudrait affirmer que le peuple lithuanien était tombé bien bas: du XIII au XV siècle et plus tôt encore. Les recherches les plus neuves de la science archéologique ont mis récemment sur le tapis la question de la civilisation antique des Aestes. Il nous faut aussi en parler afin d'expliquer les origines des monuments funéraires sous la forme de *croix lithuaniennes*. Nous tâcherons de faire comprendre leur style et l'évolution de ces monuments dans l'art national.

Le développement de l'esprit humain se manifeste non seulement dans les oeuvres de l'art manuelles et abstraites; il éclate aussi dans le génie de la langue. Occupés à guerroyer pour maintenir leur indépendance, les Lithuaniens n'eurent pas le loisir de créer une littérature. Mais, l'eussent-ils même eue, cette littérature eût inmanquablement péri en les temps de la persécution religieuse. Ils ont exprimé leur poésie en des chants („dainos“) uniquement. De ces chants ils en ont composé (d'après Tetzner ³⁾ plus qu'aucun autre peuple du monde. La richesse des mots et de la forme du langage lithuanien aurait pu être considérée comme un indice d'une civilisation indubitable. K. A. Jordan ⁴⁾ est d'avis que la structure de la langue lithuanienne est de toute beauté. On pourrait présumer que cette langue aurait donné une grande diversité de rimes

Europos tautų eilėje — priduria Elisée Reclus.⁶⁾ Kadangi, anot Ks. Bagušio⁷⁾, lietuvių kalba esanti „język doskonały, język polerowany, tak obfity, tak greckiemu podobny, tak wyrazisty, tak giętki“, tai jisai jau XIX metašimčio pradžioje buvo manęs, kad toji kalba „zapewne językiem barbarzyńskim“ nebuvus, bet dar senovėje buvusi šviesių žmonių kalba. Kiek vėliau ir J. I. Kraševskis⁸⁾ tvirtino, jog lietuvių kalba — „język Litwy długo w starożytności był uprawiany i doszedł wysokiego stosunkowo stopnia doskonałości.“

Tokiu būdu rišdami lietuvių kalbos gražumą ir jos tobulumą su tautos kultūra, A. Kosarzewskis⁹⁾ ir k. spėjo, kad ta kultūra Prūsiose ir Lietuvoje senovėje stovėjusi ant labai augšto laipsnio. Tečiau tuomet, apie 1863 m. — tokio spėliojimo faktais patvirtinti dar negalėjo: jis patvirtinti buvo lemta tik pastarojo laiko archaiologų tyrinėjimams.

Pirmiausia čia reikia paminėti, kad iš d-ro G. Sarauw'o¹⁰⁾ tyrinėjimų šiandien yra žinoma, jog jau neolito laikais (5000—1500 m. Kris. negim.) mūsų krašte sėta ir auginta įvairūs javai, kaip rugiai, kviečiai, miežiai ir avižos. Vėliau, Hallstatto žalvario laikais (1000—500 m.), kaip S. Müller'is, Schumann'as, Osk. Montelius ir k. tyrinėtojai parodė, šių kraštų gyventojai ne tik mokėję auginti javus, bet ir laikę naminių gyvulių, vilkėję vilnonius ir drobinus drabužius. Pytėjo kelionės laiku (apie 320 m. Krist. negimus) mūsų krašto gyventojai turėję namus ir didelius kluonus javams krauti. Tacitas¹¹⁾, aprašydamas aisčius, sako, kad jie ne tik „frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant, sed et mare scrutantur“...

Ačiū aisčių tautos tikėjimui, jorgei žmogaus dvasia esanti nemirštama, ir augštai išbulintam nekrokultui, reikalavusiam, kad būtų duodama laidojamiems velionių kūnams įvairiausių inkapių, šiandien yra žinoma ir anų senų laikų mūsų krašto kultūra, kaip ji yra apsireiškus dedamuose į kapus dirbiniuose. Tischler'io, Lissauer'io, Bezenberger'io ir k.

et aurait exprimé des choses originales en poésie et en prose: si le rôle de la Lithuanie dans l'histoire eût été plus heureux. Elle porte les traces de la plus haute antiquité. Il semblerait qu'elle remonte plus loin dans les abîmes des temps que le Latin, que Grec, que le Sanscrit même: dit Auguste Schlegel. Il trouve:⁵⁾ que la beauté de la forme de la langue lithuanienne la met au pair des plus harmonieuses expressions du Latin, du Grec et de l'Hindou. Elisée Reclus⁶⁾ exprime l'avis de mettre les Lithuaniens et les Samogitiens au premier rang des nations européennes si l'on devait en juger des peuples d'après la beauté de leur langue. Au commencement du XIX siècle l'Abbé Bohusz⁷⁾ disait que la langue lithuanienne est: „excellente, polie et aussi riche que le Grec“ et, partant, a dû être antiquement le langage de gens éclairés. J. I. Kraszewski⁸⁾ (auteur éminent polonais) assurait que: „La langue de la Lithuanie a été cultivée très anciennement et est ainsi parvenue à un degré d'excellence, comparativement, élevé“. A. Kosarzewski⁹⁾ et d'autres auteurs ont supposé que, de la beauté de cette langue, découle la certitude du niveau de la civilisation de l'ancienne Prusse et de la Lithuanie. Tout ceci fût dit avant l'année 1863 et n'était qu'hypothèse parce que pas encore prouvé par des données scientifiques: que les plus récentes recherches archéologiques viennent d'avoir prouvé.

Il résulte des travaux du Docteur Sarauw¹⁰⁾ qu'il est sûr maintenant que dans l'âge néolithique (5000 ans jusqu'à 1500 avant l'ère chrétienne) on cultivait en notre pays: le seigle, le froment et l'orge. A l'âge de bronze de Hallstatt (de 1500 à 500 av. l'ère chr.) les habitants autochtones de la Lithuanie cultivait le lin et élevaient divers bétail; s'habillant de toile de lin et d'étoffes de laine. Ceci a été démontré par S. Müller, Schumann, Oskar Montélius et d'autres savants. Lors du temps des voyages de Pythéas (vers 320 av. l'ère chrétienne) les indigènes de notre pays

archaiologų darbai buvo parodyta, kad kultūra mūsų krašte jau seniausioje gadynėje buvus pakilusi. Prie to susekta, kad, kuomet pastaraisiais metašimčiais prieš Kristaus gimimą kapuose buvę dar maža inkapių, pirmaisiais krikščionių eros metašimčiais, pagal Bezzenberger'io ¹²⁾ tyrinėjimo, jų pradėję būti labai daug („durch ihren Inhalt oft geradezu blenden“). Tuomet Prūsų krašto žmonės iš gintaro vaisbos su Rymu ir k. pietų kraštais turėdavę daug pelno ir buvę labai pralobę. Tuo-pat laiku prūsų žemė buvusi apščiai apgyventa, ir vietos žalvario dirbiniai buvę labai gražaus darbo, augštai išsiplėtojusios technikos, ir jie, Tischler'io ¹³⁾ žodžiais tariant, verčiau mus stebėties — „unser Staunen erregen“! Tuo metu kultūra buvus augšta ne tik Prūsijoje, bet ir šios dienos Kauno gubernijoje bei Kurše. Tischler'is vadina ano meto aiškus didžia, kultūros santykiais gyvenusia, tauta. Lissauer'is, aprašydamas I—III-jo metašimčio, Kr. gimus, kapų iškasenas, sako, jau tuomet Prūsijos gyventojai turėję ne tik jėčių, kaltų, peilių, brizgelių, geležinių piautuvų, bet ir daug įvairių daiktų iš žalvario, sidabro ir k., kaip segelių, sagčių, sagų, karielių ir k., — žodžiu sakant, turėję vislab, kas gyvenimui, ūkiui ir karui būdavę reikalinga. Todėl O. Tischler'is tos prūsų kultūros laiką vadina „die Glanzperiode der ostpreussischen Urzeit“.

Tuo tad laiku mūsų kraštas buvo šiaurėje kultūros vidurys, iš kurio pav. žalvario dirbiniai, kaip rodo archaiologų tyrinėjimas, buvę gabenami net į tolimą Suomiją. Su materijaline kultūraėjus iš čia didelė kultūros srovė į šalimais gyvenusias finų gimines (igaunius, suomius ir k.), kurių kalboje, kaip Thomseno ¹⁴⁾ ir k. parodyta, nuo pastarųjų metašimčių, dar Kristui negimus, esą likę daugybė lietuvių bei latvių žodžių, daugiausia įvairiems senovės kultūros daiktams išreikšti. Pradėjus nuo įvairių javų, kaip: *grūdai, rugiai, žirniai, pupos, soros, linai, sėmenys, pelai* ir k., kaip ir įvairių naminių gyvulių, paukščių, žuvų vardu, kaip: *karvė, žirgas, paršas, kuolys, ėras, avinas, žąsis,*

bâtissaient des maisons et de vastes greniers pour leurs récoltes. Enfin, Tacite ¹¹⁾ en parlant des Aestes dit que non seulement: „frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant sed et mare scrutantur...“

Grâces à la croyance à l'immortalité de l'âme, confessée par les Aestes, et au culte des Morts professé par eux et leur habitude de remplir les tombes de leurs morts d'objets les plus divers, nous pouvons nous rendre compte (d'après les dites choses) de l'expression de leur civilisation: telle qu'elle se présentait en ces temps reculés. Les travaux de: Tischler, Lissauer, Bezzenberger et autres archéologues ont démontré jusqu'à quel haut degré, elle atteignait. On a précisé grâce à Bezzenberger ¹²⁾ que ces dépôts dans les tombes: peu nombreux dans les derniers siècles précédant l'ère chr., le devinrent beaucoup après le Ier siècle de notre ère. En ces temps-là, les Prussiens autochtones faisait commerce d'ambre avec les Romains et en tiraient un grand profit; ce qui rendait leur terre très prospère. L'ancienne Prusse était très peuplée à cette époque et son industrie en bronze était d'une exécution parfaite (d'après Tischler ¹³⁾). La civilisation d'alors des Aestes florissait également en Courlande et au gouvernement de Kovno d'aujourd'hui. Tischler les appelle: un grand peuple vivant dans les conditions d'une fort haute civilisation. En faisant l'inventaire des objets provenant des fouilles de tombeaux du I au III siècle Lissauer assure que les Prussiens possédaient alors des couteaux, des traits, des cisaux, des mors, des faucilles en fer et aussi quantité d'objets en bronze et en argent, tels: fibules, boucles et boutons; de plus, des coliers de verroterie. Bref, ils avaient tout l'attirail voulu pour la vie courante, l'agriculture et la guerre. Tischler nomme cette époque: „La brillante période de la Prusse préhistorique“.

Notre pays était à cette heure un centre de civilisation rayonnante: dont on exportait

ungurys, lašiša, ir k., pereinant prie įvairiausių daiktų vardų, kaip: *žagrė, akėčios, kirvis, kaplys, peilis, lopeta, rėtis, ratas, šluota, šukos, kaušas, skietas, pirtis, ardai, plautas, oda, kurpė, kepurė, pakulos, vilna, kuodelis, virvė, pienas, šienas, kelias, tiltas, ruda, varis* ir daug dar kitų vardų, kurių čia minėti negalima, — visi jie aiškiai liudija, kiek daug toje gilioje senovėje finų gentės iš aisčių kalbos ir kultūros buvo pasisavinusios. Iš to tad laiko yra likus suomiuose bendra jiems ir lietuviams ornamentika (žiūr. *Schwindt Suomalaisia Koristeita. II. 1. 2.*). Kaip didelės būta tuomet mūsų krašto intekmės į igaunių, suomių ir k. tautas, rodo ir tas faktas, kad jose, anot d-ro A. R. Niemi, esą iš tų senovės laikų likusių daug lietuvių dainų ir kitų folkloro dalykų.

Dar indėmesni yra archaiologų tyrinėjimo rezultatai iš trečiojo kultūros periodo, būtent nuo tautų migracijos iki kryžievių atvykimo Prūsosna XIII metašimtyje. Kad tuomet kultūros mūsų krašte stovėta ant augšto laipsnio, apie tai liudija pirmučiausiai žalvario industrija, kurios technika buvo augštai pakilusi. „Niekur Prūsuoje — buvo jau J. Voigtas ¹⁵⁾ sakes — kapus kasinėjant nerasta tiek sidabro daiktų ir vis taip dailiai, opiai padarytų, kaip senovės Pogesanijoje arti Elbingos ir kitur“. Truso miesto kapinėse pas Elbingą rasta daugybė segelių (fibulų), sagčių, karielių, bransoletų, šukų, pincetų, žalvario ir sidabro kibirų ir k. daiktų, kokių ir kitur Prūsuoje rasta. D-ras Lissauer'is, kursai aprašė Truso kapinėse rastuosius daiktus, sako ¹⁶⁾, kad daugybė čia iškastų piningų, įrankių ir papuošalų iš aukso, sidabro, žalvario, geležies, molio, stiklo, gintaro ir k. dalykų, dar šiandien skelbią didelį žmonių turta, kurio buvę partekę senovės prūsai. Dėl Kulmijos prūsų kapų tas pats Lissauer'is sako ¹⁷⁾, kad palaidotųjų juose žmonių lobį geriausiai liudijančios ten rastosios inkapės iš žalvario, sidabro ir brangių akmenų. Apie Pomezanijos gyventojus sako d-ras Marschall'as ¹⁸⁾, jų kapuose rastieji papuošalai reiškia gerą skonį: gražiausi esą tie, kurie aptraukti

les industries de bronze jusqu'à la lointaine Finlande. Les tribus des peuples voisins: Finnois, Esthons et autres ont conservé dans leur langue des traces de cette influence. Selon Thomsen ¹⁴⁾ ces idiomes gardent, depuis ces temps reculés, des mots lithuaniens et lettons pour nommer les objets ci-dessus énumérés*). (Chercher dans l'oeuvre de Schwindt: *Suomalaisia Koristeita. II. 1. 2.*). Le Docteur A. R. Niemi affirme que des chants et autres manifestations du folklore lithuanien sont restés dans la mémoire des Finnois, des Esthons et d'autres peuples voisins. Ce qui encore une fois vient témoigner des faits précédemment établis.

Plus curieuses encore sont les recherches archéologiques faites sur la troisième période de la civilisation des peuples jusqu'à l'envahissement de la Prusse par les *Chevaliers de la Croix* au XIII siècle. L'industrie du bronze possède ici des échantillons d'un travail d'une finesse extrême. „Nulle part, comme en Poghésanie (près d'Elblong), a-t-on trouvé telle quantité d'objets d'argent (toujours exécutés avec art) en fouillant les tertres funéraires“. (J. Voigt) ¹⁵⁾. Au cimetière de la ville de Truso (près d'Elblong) on a trouvé des tas d'agrafes (fibulae), de boucles, de perles de verre, de bracelets, de peignes, de pinces; d'innombrables objets en bronze et en argent. On a trouvé de mêmes choses en d'autres endroits de la Prusse encore. Le docteur Lissauer, qui a fait la description des choses trouvées dans le cimetière de Truso, dit ¹⁶⁾ que: cet inventaire, formé de pièces de monnaie, d'outils divers et d'ornements en or, argent, bronze, fer, argile, verre, ambre et en autres matières, témoigne de la grande richesse, atteinte par les antiques Pruthènes. Combien fûrent riches les habitants de Kulmia on le voit (dit toujours le dr. Lissauer ¹⁷⁾ d'après les dépôts sépulcraux trouvés dans les tombeaux exhumés: c'étaient des choses en

*) énumérés dans le texte lithuanien.

aukso ir sidabro skardutėmis ir tokiais pat siūleliais dabinti. Stiklo karieliai, įvairaus didumo ir pavidalo, dažniausiai mėlynos ir žalios spalvos, ypač keturkampės mozaikos su pridėtomis aukso skardelėmis, rodą augštą darytojų technikos tobulumo laipsnį.—Toliau reikia paminėti indėmus prūsų kapų radiniai pas Warnikam Natangijoje. Čia tarp kitų rasta bransoletai auksu, sidabru dabinti, daug sidabrinių segelių ir k. Viename kape prie galvos su kareiviu palaidotojo žirgo rasta daugybė sidabrinių sagučių, kuriomis buvusios dabintos kamanos, o prie žirgo smilkinių rasta dar auksinės rozetės, granatais papuoštos. Kituose kapuose rastos sidabrinės, auksu klotos, segelės, sidabro skardelėmis aptraukti, žalvario pentinai, aukso kaspinai ir t. t. VIII-jo metašimčio prūsų kapuose pas Viskiautus rastieji daiktai, Heydeck'o ¹⁹⁾ žodžiais tariant, duoda progą stebėtis augštai išstobulinta metalų technika — „haben wir Gelegenheit eine hochentwickelte Metaltechnik zu bewundern“.

Dar aiškesnė šviesa—sako Tischler'is ²⁰⁾, kalbėdamas apie Rytų Prūsus — spindi mūsų provincijos istorijon pastaraisiais stabmeldystės laikais, kada čia atvyko kryžieiviai. Tuo laiku, kaip Dusburg'as liudija, ²¹⁾ pav. prūsų provincija Zambija buvus „opulenta et populosa“. Ypač Sudavija buvus labai turtinga. „Sudovite, priduria kronistas, generosi sicut nobilitate morum alios precedebant, ita divitiis et potentia excedebant“. Tuomet, anot Tischler'io, mūsų krašte buvusi šviesi kultūra — „eine glänzende Kultur“—su labai išsiplėtusia vietine segelių, kardų, pasidabruotų balnakilpių ir k. fabrikacija. Rastosis šio laiko kapuose inkapės savo dailia forma ir materijalu, anot to paties Tischler'io ²²⁾, labai mus nustebina — „unser Staunen erregen“. Ne tik Prūsijoje, bet ir Lietuvoje Tischler'is randa to laiko kapuose ženklus „einer glänzenden litauischen Kultur“ su vienodais visur dirbiniais. Tai patvirtina ir kitų archaologų ²³⁾ tyrinėjimai. Heydeck'as ²⁴⁾, kurs buvo plačiau studijavęs šitą archaologijos laikatarpi, patvirtindamas Tischler'io ir k. nuomonę, sako,

bronze, en argent et des pierres précieuses. Le dr. Marschall dit: ¹⁸⁾ les fouilles faites aux cimetières de Pomésanie parlent du goût artistique de ses habitants. Il y avait là des objets recouverts de lamelles d'or et d'argent. La science des ouvriers qui avaient fait des mosaïques carrées avec addition de ces lamelles d'or était prodigieuse. Les verroteries étaient de couleur verte et bleue; d'une grande diversité de forme et de dimension. Nous devons encore rappeler les importantes trouvailles faites dans les tombeaux pruthènes antiques à Warnikam (en Natangie). On y a mis au jour des bracelets ornés d'or et beaucoup de fibules d'argent etc. Dans une tombe, près de la tête du cheval (inhumé avec son maître) gisaient beau coup d'ornements en argent avec lesquels on rehaussait l'harnachement des chevaux. Sur les tempes de ce même cheval furent encore trouvées des rosettes d'or ornées de grenat. En d'autres cimetières furent découvertes des fibules d'argent incrustées d'or etc. Le résultat des fouilles des tombeaux de Viskiauten (cimetières pruthènes du VIII siècle) font dire à Heydeck ¹⁹⁾: „Nous avons l'occasion d'admirer une science raffinée en la ciselure des métaux précieux“.

Avec encore plus d'éclat rayonnent dans l'histoire nos régions de la Prusse Orientale (dit Tischler ²⁰⁾ au moment fatal où les Chevaliers de la Croix ont envahi cette province. En ce temps témoigne Dusburg ²¹⁾ la province pruthène Sambie était: „opulenta et populosa“. Soudovie, surtout, était un pays très riche. „Sudovite (redit le chroniqueur) generosi sicut nobilitate morum alios precedebant, ita divitiis et potentia excedebant“. Non seulement les cimetières de la Prusse, mais de la Lithuanie aussi „récelaient (dit Tischler ²²⁾ les traces d'une brillante civilisation lithuanienne“. Cet avis est partagé par d'autres archéologues encore ²³⁾. Heydeck ²⁴⁾, qui a justement beaucoup approfondi l'étude archéologique de la période des temps qui nous occupe, confirme le dire de Tischler et autres savants en énon-

kad to laiko Prūsų ir Lietuvos kultūra buvusi beveik nė kiek ne žemesnė už kryžievių, kurie, tik visos Europos šelpiami, tegalėję per 30 metų įveikti prūsus. „Galima pridurti — sako vienas vokiečių²⁵⁾ — tuo laiku, kada kryžieviai ėmė užpuldinėti ramius Prūsų žemės gyventojus, jų augštesnė kultūra žuvo; iš vietinių gyventojų būtų galėję išmokti ne vieno dalyko patį kryžieviai“.

Deja, nedaug yra telių žinių iš tų laikų apie dvasios kultūros stovį, kurias galima būtų patvirtinti materijalinės kultūros likučiais, surastais kapuose. Žinoma tik tiek, kad dar apie 551 m. rašęs gotų vyskupas Jornandes²⁶⁾ vadino aisčius „paccatum hominum genus omnino“. Vėliaus XI metašimtyje Adomas iš Bremos²⁷⁾ ir XII metašimt. Helmold'as²⁸⁾ vadino prūsus „homines humanissimi“, tik gailėdami, jog jie esą ne krikščionys. Kad ir tuo laiku mūsų krašto kultūros intekmė turėjo didelę būti į greta gyvenančias tautas, galima iš to suprasti, jog joms — mozūrams, gudams, gal būt ir suomiams — tikybos dalykų židinys²⁹⁾ buvęs aisčių gyvenamasis kraštas.

Kaip jau augščiau minėta, kaip jau ir Tischler'is su Grewingk'u kad patyrė, mūsų krašto kultūra per ilgus karus su vokiečiais, lenkais ir gudais žymiai sumenkėjo; ją galutinai pragaišino krikščionystės su visomis jos pasekmėmis įvedimas; apie tai geriausių liudijimų randame ir krikščionystės laikų kapuose. Nors naujosios tikybos skelbiamosios idejos daug ką pakeitė mūsų materijaliniame gyvenime, tačiau lietuvių dvasios srityje dar ilgai viešpatavo senoji tradicija, ypač tikėjimas į senovinę dvasios nemarumo dogmą su tam tikru nekrokultu. Vardu — krikščionys, lietuviai — kaip iš jų kapų matome — dar XVII — XVIII metašimtyje, laidodami lavonus, dėdavo drauge senoviniu būdu nors menkutes inkapes, kurios aiškiausiai liudija ir apie sumenkėjusią, žlugusią žmonių kultūrą. Prūsų lietuviai protestantai ligšiol vietomis taip tebedaro.

Katalikų bažnyčios valdžiai uždraudus deginti lavonus, senovės žmonės ėmė laidoti lavonus

cant que la civilisation de la Prusse et de la Lithuanie ne le cédait nullement à celle de leurs envahisseurs: les Chevaliers de la Croix. Et ce n'est qu'après 30 ans de lutte, et soutenus par les forces de toute l'Europe contemporaine, que ces Chevaliers réussirent à soumettre la Prusse à leur domination. „Nous pourrions ajouter (dit un certain Allemand²⁵⁾) que lorsque les Chevaliers de la Croix commencèrent à opprimer les paisibles habitants de la Prusse, ce sont eux qui sont devenus des barbares et leurs mœurs ont dégénéré. Ils auraient pu apprendre mainte bonne chose des gens de ces lieux“.

Hélàs, bien peu de vestiges du développement spirituel sont restés, qui se puissent renforcer par les traces de la civilisation matérielle exhumés du fond des nécropoles. On sait à peine que l'Evêque des Goths, Jornandes²⁶⁾, écrivait vers l'an 551 que les Aestes sont: „paccatum hominum genus omnino“. Plus tard, Adam de Brême²⁷⁾ au XI siècle et Helmold²⁸⁾ au XII siècle appellent les Pruthènes: „homines humanissimi“; regrettant seulement qu'ils ne sont pas chrétiens. L'influence des Aestes sur les peuples avoisinants est démontrée du fait que leur pays était pour les Mazoviens, les Ruthènes (et peut-être les Finnois) un centre de leur foi²⁹⁾.

Ainsi qu'il fût déjà dit ci-dessus par Tischler et Grewingk la civilisation de notre peuple vint à s'affaiblir graduellement par les longues guerres avec les nations voisines; pour être finalement complètement déracinée après le bapthême de la Lithuanie dont les prêtres chrétiens détruisirent systématiquement tout ce qui pouvait rappeler le culte des païens. Le plus évident témoignage en sont les cimetières des temps chrétiens. Les nouvelles idées propagées par le christianisme eurent tôt fait de changer sensiblement les conditions matérielles du peuple lithuanien; mais, dans le domaine spirituel, il resta obstinément attaché à ses antiques traditions; croyant toujours fermement au dogme païen de

nedegintus; bet dar ilgai, rodos, vengė juos laidoti prie krikščionių bažnyčių. Todėl Žemaičių vyskupas J. M. Karpis dar 1737 m. išleistoje „Epistola pastoralis“³⁰⁾ buvo įsakęs savo kunigams saugoti, kad lietuviai laidotų lavonus ne kur kitur, kaip tik pašventintose kapinėse, ypač prie bažnyčių. Kuningai turį dažnai prastiems žmonėms (rudioribus) paaiškinti, jog tokiose vietose, kur pamaldos už gyvus ir mirusius atliekama, palaidotieji numirėliai gali turėti pagalbos pasiliuosuoti nuo nuodėmių. Beveik tą-patį įsakė ir kitas Žemaičių vyskupas, būtent Ant. Tiškevičius,³¹⁾ kursai savo 1752 m. išleistoje kningoje „Synodus dioecesis Miednicensis“, nurodydamas į tai, kad palaidotieji parapijų bažnyčiose arba jų šventoriuose žmonės gauna 14 dienų atleidų už savo nuodėmes, liepė kunigams versti savo parapijonus prie bažnyčių laidoti numirėlius ir uždrausti juos laukuose bei giriose senoviniu būdu laidoti (inhibeant passim in campis sylvisque more Ethnicorum sepeliri). Vargais negalais, regis, buvo pasisekę dvasiškiškai priversti žmones laidoti numirėlius prie bažnyčių; tai lig 1795 m. ir buvo pildoma. Tais metais buvo valdžios uždrausta ant šventorių laidoti, todėl žmonės vėl ėmė ant savo kapinių laidoti kaimuose, neduodami nei „ant varpų“, nei pranešdami kunigams apie numirtį.³²⁾

Jei Žemaičių vyskupystėje, kur dvasiškoji valdžia šiek-tiek daugiau rūpinosi skelbti krikščionių mokslą ir lietuvių kalbą, senovės nekrokultas, kaip matome, taip ilgai viešpatavo, tai krikščionystės stovis turėjo būt dar blogesnis Vilniaus vyskupystės lietuvių tarpe, kur bažnyčiose perdėm viešpatavo nesuprantama lenkų kalba. Iš Vatikano pasiuntinio Aleksandro Kumulejaus (Cumuleus),^{32a)} kursai 1595 m. darė reviziją Vilniaus vyskupystėje, gauname žinią, kad tuomet toje vyskupystėje dėlei nemokėjimo lenkų kunigų lietuvių kalbos, žmonės čia buvę ne tik be jokio mokslo išganymui ir šventųjų sakramentų priėmimui reikalingo, bet jie gyvenę, tarytum, bepročiai galvijai (iumenta nsipientia), nepažindami tų sakramentų ir

la vie d'outre tombe des esprits des morts (avec un culte spécial et une liturgie qui s'y rattachait). Nommément chrétiens, au XVII et XVIII siècles encore, les Lithuaniens posaient dans le tombeau, à côté de leurs morts, selon l'antique usage, des objets divers; même les plus futiles. Les Lithuaniens protestants de la Prusse moderne sont fidèles à cette coutume jusqu'à nos jours.

Lorsque l'Eglise catholique défendit l'incinération des morts, les Lithuaniens durent se soumettre à cet ordre formel; mais longtemps encore ils tâchèrent d'éviter leur ensevelissement auprès des églises. C'est pour les y forcer que l'évêque I. M. Karp³⁰⁾, en son „epistola pastoralis“, ordonne expressément aux prêtres de son diocèse de veiller à ce que les Lithuaniens missent leurs morts en terre consacrée auprès des églises spécialement. Il les somme d'expliquer le plus fréquemment possible aux gens simples du peuple qu'en ces lieux proches du temple les âmes des trépassés peuvent obtenir une aide efficace pour se délivrer des liens du péché. Un autre évêque de la Samogitie: monseigneur Antoine Tyszkiewicz³¹⁾, dans son livre: de „Synodus dioecesis Miednicensis“ (paru en 1752) publie que les trépassés ensevelis dans l'enceinte des églises peuvent jouir de 14 jours d'indulgence et que, partant, les prêtres ont le devoir de contraindre leurs paroissiens à ensevelir leurs morts auprès des églises paroissiales, ou sur les cimetières de la paroisse. Il renouvelle la défense la plus expresse de l'ancienne coutume d'ensevelissement sur les champs et dans les forêts (inhibeant passim in campis sylvisque more Ethnicorum sepeliri). Le clergé arriva à ses fins: et, jusqu'à 1795, les morts furent inhumés auprès des églises. A cette date justement l'Etat défendit l'inhumation sur les cimetières ecclésiastiques et le peuple se remit à ensevelir dans leurs cimetières ruraux: ne se souciant plus d'en avertir le curé ni de payer les cloches³²⁾.

Le culte des Morts se maintint persistant

beveik paties Dievo, o didžiausia kūdikių dalis dažniausiai mirdavus be krikšto. Iš Vilniaus vyskupo Abraomo Voinos 1633 m. išleistųjų „Constitutiones synodarum dioec. Vilmensis“³³⁾ patiriame, kad tuo laiku visur toje vyskupystėje kai-kuriomis šventomis dienomis gyventojai vėlėms puotas kėlę ant šventorių prie bažnyčių ir ant kitų kapinių, girtaudami ir pešdamiesi, — tai vyskupas ir uždraudžia daryti. Tokias puotas kelti ant kapinių kiek vėliaus, nes 1710 m., buvo ir vysk. Brzostovskis³⁴⁾ uždraudęs, bet jās kaip Ad. Mickevičiaus laikais, taip ir šiandien dar girdime vietomis keliant, ypač tarp sugudėjusių lietuvių. Koksai buvo krikščionystės stovis Vilniaus vyskupystės lietuvių tarpe dar XIX metašimčio pradžioje, gauname žinią ir iš vysk. J. N. Korvin-Kossakovskio, kursai viename „ganytojo laiške“,³⁵⁾ birželio 1 d. 1800 m. išleistame, rašydamas apie savo vyskupystės žmones, kurie „w grubey dotąd nieświadomości i ciemnocie zostaią“, priduria: „są jeszcze ludzie nieznaiący pierwszych wiary S. początków“...

Jei šitokių, pilnų kompetencijos, liudijimų užtenka parodyti, kaip krikštyti „katalikų tikėjimo“ lietuviai ilgai laikėsi savo senovės papročių, su nekrokultu surištų, tai vėl, iš kitos pusės, tame svarbiame fakte mes galėsime rasti šiek-tiek šviesos kaip reikiant išaiškinti ir tiems indėmiams lietuvių kapų paminklams, kurie, be abejo, yra viena svarbiausių žymių to senovės nekrokulto. Nes jei lietuviai savo kalboje yra ligšiol išlaikę giliausios senovės žymių; jeigu jie iš savo tikybos srities iki pastarųjų laikų turi palaikę nuomones apie vėles ir jų gerbimą senų-seniausioj formoje³⁶⁾, tad, rasi, galima bus užtikti ir toje dailės šakoje, kuri su tuo kultu susirišusi, iš prūsų meto ženklų, kokių mes randame ir pačiuose kapuose.

Apie pas senovės lietuvių ant kapų paminklų statymą platesnių žinių, rodo, trūksta. Iš kronikų liudijimo tik tiek mums težinoma, kad ant didvyrių ar galiūnų kapų būdavusios statomos stovylos. Taip ant kunigaikštienės Pojatos kapo, ant Žaslių ežero kranto, buvo jai

dans le diocèse de la Samogitie malgré que le clergé y était zélé à propager les préceptes évangéliques en langue lithuanienne. Mais dans le diocèse de Vilna (où dans les églises régnait la langue polonaise exclusivement, langue incomprise du bas peuple) le niveau du christianisme devait être parmi les ouailles plus déplorable encore. Nous apprenons par le Nonce Apostolique Alexandre Cumuleus^{32a)}, que: (lorsqu'il fit la revue du diocèse de Vilna en 1595) les diocésains de Vilna, à cause de l'ignorance de la langue lithuanienne par les prêtres polonais de l'endroit ne possédaient aucune des notions indispensables pour leur salut ni pour pouvoir participer aux S. S. Sacrements. Qu'ils vivaient, ainsi qu'un bétail stupide (iumenta insipientia), sans connaître l'importance des Sacrements et presque pas même l'existence de Dieu. La plupart des nouveaux-nés trépassait sans être baptisés. Nous apprenons de l'évêque de Vilna, Abraham Wojna, par sa publication „Constitutiones synodarum dioec. Vilmensis“³³⁾ en 1633, que la population de ce diocèse s'y livre en certains jours de fête à des festins en honneur des esprits des Morts: s'y enivrant et se livrant à toute sorte d'excès sur les cimetières paroissiaux et ruraux. Ce que ce prélat défend de faire le plus sévèrement. Ultérieurement, en 1710, monseigneur Brzostowski³⁴⁾ renouvelle la défense de ces pratiques; nous continuons, pourtant, à en entendre parler: soit des temps d'Adam Mickiewicz (I-re moitié du XIX siècle) que jusqu'aujourd'hui de part et d'autre: le plus souvent, ces agapes se font chez les Lithuaniens bélo-russifiés. Quel fût l'état de la foi chrétienne parmi les Lithuaniens du diocèse de Vilna au commencement du XIX s. nous pouvons l'apprendre de l'évêque J. N. Korwin-Kossakowski qui, dans son „épître pastorale“³⁵⁾ du 1-er Juin 1800 écrit de ses diocésains: — „qu'ils demeurent dans les ténèbres de l'ignorance“. Il ajoute:—„qu'il y en a qui ne connaissent pas les premiers principes de la Sainte Foi“. — Ces faits impor-

sūnus kun. Kukovaitis pastatęs stovylą, kurią žmonės ilgai garbinę; ant kuningaikščio Kerno kapo ties Deltuva buvus pastatyta „honoris ejus statua lignea, quae deinde divinis caeremoniis per plures annos culta.“³⁷⁾ Ir ant kun. Spero kapo stovėjus stovyla, kurią gyventojai taip-pat garbinę ir ten aukas dėdavę.³⁸⁾ Kun. Utenis pastatęs savo tėvui Kukovaičiui ant kapo palei Šventosios upę „statuam pedestrem“. ³⁹⁾ Iš tokių medinių stovylių ligšiol, žinoma, nieko nebeliko; yra likę tik keletas akmeninių, kurių daugiausia rasta senovės prūsų krašte.⁴⁰⁾

Kaip tokie stovylių pavidalo paminklai buvo statomi, galima suprasti iš analogijos, nusižiūrint į kitas tautas: skytus, graikus ir k., kaip jie panašius monumentus statydavo. Senovės skytų šalyje randame tokių akmeninių stovylių, pastatytų viršum ant augštų kapų stovint; Maž. Azijoje⁴¹⁾ prie dideliausio kapo, „Karkuš“ vadinamo, velionių stovylos pastatytos keliose vietose ant augštų akmeninių stulpų; prie kapo „Nemrud-dag“—sustatytos ir susodintos velionių statujos grupomis ant žemų postumentų ir kapo šalimis. Taip maždaug turėjo būti statomos ir Lietuvoje galiūnams tos visos stovylos, kurias augščiau minėjome.

Menkesniųjų žmonių kapų paminklai, be abejo, turėjo būti labai įvairūs, maži ir taipogi daugiausia mediniai. Rods, tokių paminklų statymo tiesių liudijimų stinga, bet kad ant kapų paminklai būdavo statomi, galima numanyti iš tūlų versmių, kada jau krikščionystė buvo įvesta Prūsijoje. Zambijos vyskupas Mykolas 1426 m. buvo apskelbęs paliepinus: „Articuli per Prutenos tenendi et erronei contra fidem abiiciendi“, ⁴²⁾ kuriuose, tarp kitų, randame uždrausta, „ut nullam crucem circa sepulchra mortuorum locent et ut quilibet jam positas abscindant, sub pena III marc. medietas ecclesiae et alia medietas judici.“ Kad tuomet katalikų vyskupas neturėjo teisės drausti statyti katalikiškos formos kryžių ant kapų, kaip buvo visur statoma—negalima abejoti, o jei uždraudė ir dargi buvo įsakęs juos išnaikinti, tai tokie

tants, aussi souvent mentionnés, nous montrent combien le peuple lithuanien est resté attaché à son Culte des Morts, malgré sa conversion à la religion catholique. Ces incidents serviront aussi à nous expliquer la signification des monuments funèbres qui sont demeurés l'expression voilée des restes du culte païen sous leur forme existante de nos jours; mais qui gardent en leur forme des traces remontantes à la plus haute antiquité³⁶⁾ et se retrouvent auprès des anciennes tombes.

Quels furent les monuments sur les tombeaux des antiques Lithuaniens nous pouvons l'apprendre seulement du dire des chroniqueurs: comme quoi on érigait des statues aux héros et aux grands. Ainsi: le prince Koukovaitis mit une statue sur la tombe de sa mère, la princesse Poyata, sur les bords du lac de Jossle. Sur la tombe du prince Kernas, à Deltouva (Dziewaltowo), fut placée: — „honoris ejus statua lignea, quae deinde divinis caeremoniis per plures annos culta“³⁷⁾. Le tombeau du prince Speras eût aussi son effigie à laquelle le peuple venait porter des offrandes³⁸⁾. Le prince Utenis plaça sur la tombe de son père (sise sur la rivière Šventoia): — „statuam pedestrem“³⁹⁾. — De ces monuments, tous sculptés en bois il ne reste rien, bien entendu. Mais il en est resté quelques-uns en Prusse parce que de pierre⁴⁰⁾.

Nous pouvons nous rendre compte comment étaient érigés ces monuments par analogie avec la manière dont avaient coutume de le faire les Grecs, les Scythes et autres anciens peuples. Chez les Scythes, ces statues étaient de pierre érigées sur de hauts tertres herbeux (kourhanes). Autour du gigantesque *kourhane* nommé Karakouche (en Asie Mineure⁴¹⁾ les statues commémoratives des morts étaient placées, en plusieurs places, sur de hautes stèles de pierre; tandis que, près du kourhane de Nemroude - Dag, elles étaient érigées sur des socles bas et groupées alentour du tertre. Probablement il en était fait pareillement en Lithuanie des statues des

paminklai, nors ir vadinami „kryžiais“, turėjo būt tokio pavidalo, kurio Bažnyčia nepripažino—turėjo būt „pagoniški“.

Kaip atrodė tie vyskupo persekiojamieji paminklai, mes, rods, nežinome, bet kokie jie galėjo būti—šitam klausimui paaiškinti mums materijalo dar ir šiandieną nestinga.

Pas Prūsų lietuvius protestantus, kur senovės nekrokulto yra daug likę seniausioje formoje, randame ypatingos rūšies kapų paminklų, kurie neturi savyje jokių krikščionystės žymių ir kokių Didž. Lietuvoje pas lietuvius katalikus, kiek žinoma, jau nebėra.

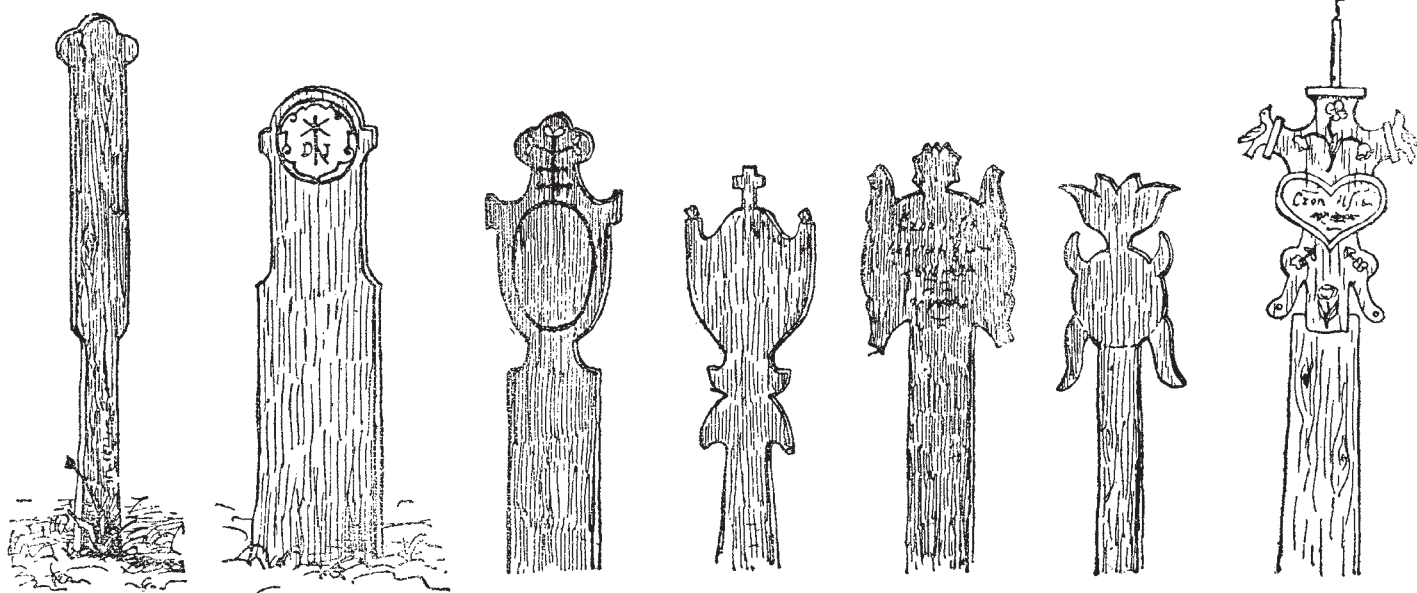
Tos rūšies paminklų, kurie mus čia interesuoja, šiandien dar teberandama daugelyje vietų pietinėje Šilokarčiamos apskrities dalyje, visoje Pakalnės ir Tilžės apskr. Statomi ne kaip krikščionių ties numirėlio galva, bet kapo kojagalyje, kad vėlėms, iš kapų keliant, smagiau būtų, už jų pasistvėrus, atsikelti; nors šitie paminklai ir vadinami „krikštais“, bet su krikščionių monumentais savo išvaizda jie beveik nieko bendro neturi, nes ant jų labai retai užtinkame krikščionystės simbolių. Kaip galima matyti iš Bezzenberger'io, ⁴³⁾ A. Kuršaičio, ⁴⁴⁾ Zweck'o, ⁴⁵⁾ Böttiger'io ⁴⁶⁾ ir Frölich'io ⁴⁷⁾ piešinių, kurių kelius čia paduodame, tie senoviški lietuviai

grands potentats que nous avons mentionnés ci-dessus.

Les monuments des gens de moindre importance devaient être de genre très divers et, de bois, en majorité. Bien que les données exactes nous manquaient à ce sujet, nous pouvons l'établir à l'aide de certains indices qui nous en sont donnés aux temps où le christianisme fût établi en Prusse. Michel, évêque de Sambie, ordonnait en 1426: „Articuli per Prutenos tenendi et erronei contra fidem abiiciendi“ ⁴²⁾ où nous trouvons la défense de: „ut nullam crucem circa sepulchra mortuorum locent et ut quilibet jam positas abscindant, sub pena III marc. medietas ecclesiae et alia medietas iudici“. Il est clair que, puisqu'un évêque catholique se croyait alors en droit de prohiber l'érection d'un certain genre de croix; c'est qu'elles devaient être de formes peu semblables aux croix orthodoxes: donc de forme qui sentait le paganisme.

Nous ne pourrions pas dire précisément de quelle forme il requérait; mais la matière ne nous manque pas pour des conjectures éclairant cette question.

Des monuments de ce genre se voient encore de nos jours, en bien des lieux de la

pav. } 1.
fig.

pav. } 2.
fig.

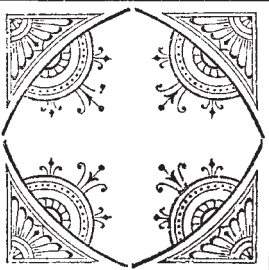
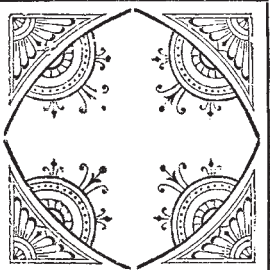
pav. } 3.
fig.

pav. } 4.
fig.

pav. } 5.
fig.

pav. } 6.
fig.

pav. } 7.
fig.

	Prakalba Avant Propos	
---	---	---

Lietuva dar tebėra pilna senobinių medžio kryžių, įvairių-įvairiausiai padailintų; tai lietuvių sodiečių padaras. Visi tie kryžiai daryti paprastųjų darbo žmonių, todėl jie neturi didelės tobulumo technikos. Visas jų indomumas yra savotiškume formų, originalume ir nepaprastuose padailinimuose, arba ornamentacijoj. Tuo žvilgsniu tie kryžiai rūpėjo man senai. Matydamas, kaip jie paskutiniu metu yč nyksta ir kaip jų vietą užima geležiniai fabrikinio darbo, be jokios dailumo skėnės ir visai kitokios dvasios, aš sumaniau imties komponuoti lietuviškus metalo arba akmens kryžius, kad paskui, suradus fabrikantų, galima būtų paskleisti juos nykstančių vietoj ir tokiu būdu užkirsti kelią netikusiai intakai. Tuo tarpu esu padaręs dvi kompozicijas,—vieną geležies kalto kryžiaus ir antrą žalvario, ant balto marmuro papėdės su azurinais ir kaitais ornamentais. Šis antrasis buvo ketintas poeto vyskupo Baranauskio paminklui. Abi kompozicijos buvo 1906 m. išstatyti I lietuvių dailės parodoj. Jiedvi parodė man, kad tam darbui reikalingas tam tikras materijalas ir jo pažinimas. Bet tokio materijalo nebuvo ir man pačiam prireikė juo pasirūpinti. Tad ir ėmiau pamažėl jį rankioti. Nesitikėdamas, jogei kada teks spauzdinti surinktųjų kryžių piešinėliai, aš dariau juos išpradžios keliais brūkšneliais, kad bent ką komponuojant lengviau būtų atsiminti matytosios formos arba ornamentų motyvai. Bet veikiai įsitikinau, kad to neužtenka, ir tada ėmiau akylai piešti, stengdamasis visa, kas dailininkui gali būti svarbu, kiek galint tiksliau nuvaizdinti. Per kelerius metus man prisirinko to materijalo gana dide-

Il se trouve, en Lithuanie, quantité de vieilles croix de bois, différemment ornées: elles sont faites par les paysans lithuaniens. Elles sont naïvement sculptées par des ouvriers qui n'ont aucune notion de l'art; mais elles sont néanmoins remarquables par l'originalité de leur forme et de leurs ornements; c'est pourquoi, depuis longtemps, elles ont éveillé mon intérêt. En les voyant disparaître peu à peu, remplacées de nos jours par des croix en fer de fonte de travail mécanique, laides et n'ayant rien de commun avec les anciennes croix de bois, j'ai résolu de composer des modèles de croix, de style lithuanien qui puissent être reproduits en pierre ou en métal afin de conserver leur caractère aux croix lithuaniennes. J'ai dessiné le modèle d'une croix en fer de fonte et un autre en bronze sur piédestal de marbre blanc rehaussé d'ornements ajourés en fonte. Ce dernier était destiné à servir de monument funéraire à feu monseigneur Baranowski, évêque de Seiny. Ces deux croix ont été exposées à „l'Exposition Lithuanienne des Beaux Arts“ en 1906. Cet essai me prouva qu'une oeuvre de ce genre nécessitait une préparation d'études et de recherches spéciales. Toute matière y manquant, je dûs me la procurer: c'est alors que je commençai à former mon recueil de dessins d'après les antiques croix de bois. N'ayant pas encore l'idée de le publier, je n'ai fait pour commencer, que des esquisses de la forme et des motifs d'ornement destinées à les fixer dans ma mémoire. Convaincu de l'insuffisance de ces notes je me suis appliqué à copier mi-

lis pluokštas, ir aš sumaniau parodyti jį visuomenei. Plunksna padaręs kryžių piešinėlių 30 kartonų išstačiau juos 1910 metais IV liet. dailės parodoj. Kitais metais išstačiau (tokiųpat) kartonų apie penkias dešimtis. Kaip pirmaisiais, taip ir antraisiais metais laikraščiai atkreipė į juos dėmesį, o Dailės Draugija pasiūlė man išspausdinti visus tos rūšies mano darbus. Bet kad jų tarpe buvo ir architektūros ir taikomosios dailės pavyzdžių, tad buvo nutarta pirma išleisti vieną kryžių rinkinį. Su tuo aš mielai noru sutikau.

Į albumą intraukiau ir pirmuosius savo piešinėlius, kuriuos, tikrai sakant, reikėjo išnaujo ant vietos patikrinti, bet aš to nepadariau, nes nebuvo progos antrą kartą aplankyti tų vietų. Tie kryžiai surinkti nuo 1904—1911 m. Kauno gubernijoje, daugiausia Panevėžio ir Šiaulių apskrityse, šiek-tiek ir Vilniaus gub., ir apima tik mažą dalelę Lietuvos kryžių. Čia nėra nei Žemaičių, nei Prūsų Lietuvos, nei Suvalkų gub.

Nevienam gali pasirodyti, kad būtų geriau buvę tą darbą atlikus su fotografija, bet aš taip nepadariau dėlto, kad tie kryžiai augšti ir kad tankiai aparatu negalima pasiekti jų koplytėlių, ypač ornamentų, kurie fotografijoje dažniausiai visiškai pranyksta.

Šį savo rinkinėlį aukoju didžiai gerbiamo gelžkelių inžinierio Petro Vileišio atminimui, kaipo padėką už jo pagalbą, man pradedant dailės mokslą barono Štiglico mokykloje Peterburge.

Ant. Jaroševičius.

Kazanė, balandžio 6 d. 1912 m.

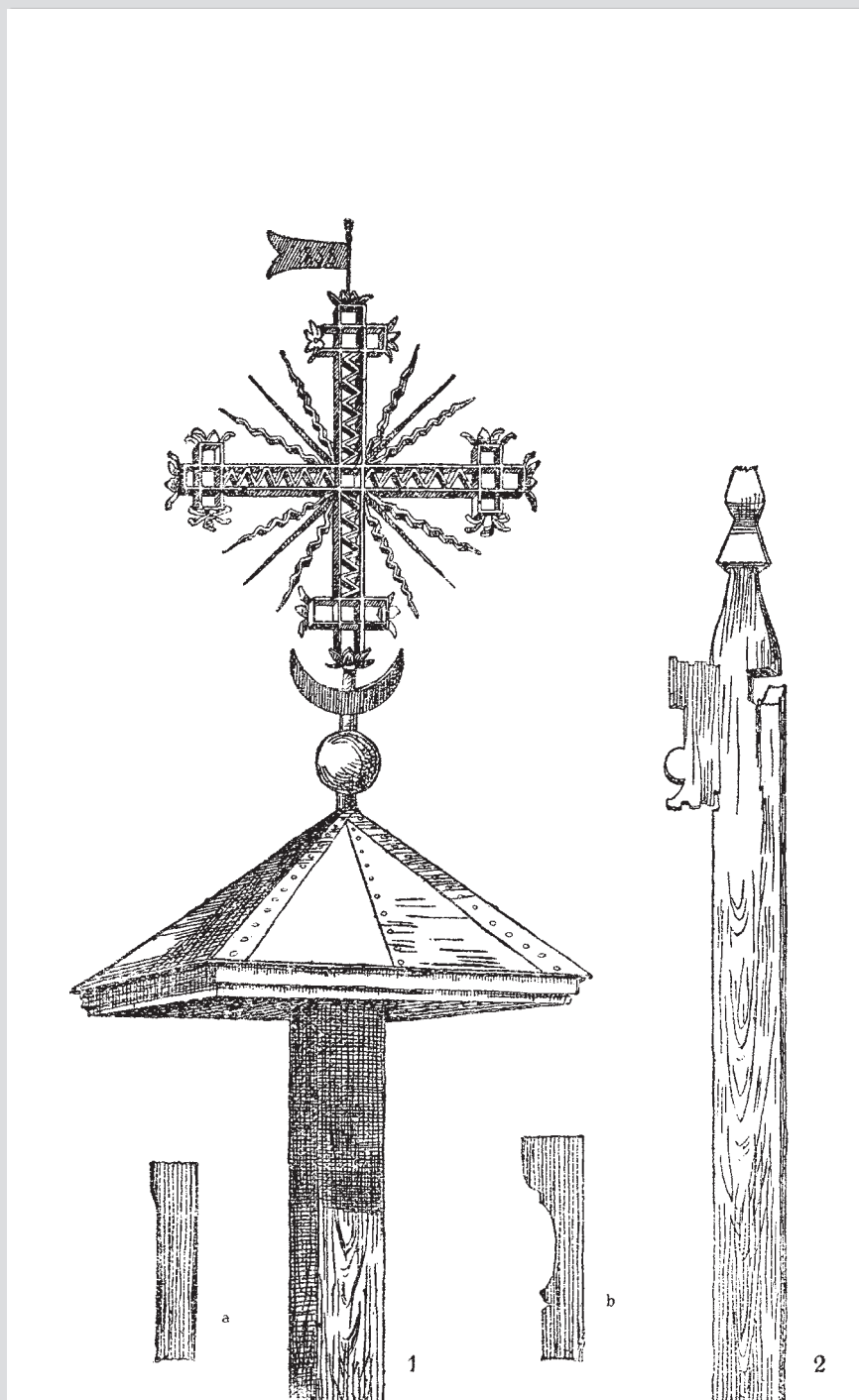
nutieusimaisles modėles rustiques; si précieux pour l'artiste moderne. Pendant plusieurs années le recueil de ce matériel artistique devint assez important pour être présenté au public. J'ai exposé trente cartons, dessinés à la plume, à la IV-me Exposition Lithuanienne des Beaux Arts, en 1910. L'année suivante, j'en montrai cinquante. Notre presse s'y intéressa et les journaux en parlèrent; si bien que la Société Lithuanienne des B. A. me proposa l'édition de mon recueil complet. Mais, comme il contenait des pièces intéressantes l'architecture et l'Art décoratif exclusivement, la Société fit une sélection des croix seules: à quoi j'ai volontier consenti.

Mes premières esquisses se trouvent dans le présent recueil; il me semble qu'il y aurait mainte chose qui aurait dû être vérifiée sur place. Il serait, pourtant, impossible d'aller sur les lieux une seconde fois. Ces croix ont été dessinées entre 1904 et 1911 dans le gouvernement de Kovno; en majorité: dans les districts de Poniévège et de Chavli; et en partie dans le gouvernement de Vilna. Cette collection ne reproduit qu'une minime quantité des croix de la Lithuanie: manquent celles de la Samogitie, de la Lithuanie prussienne et du gouvernement de Souvalki.

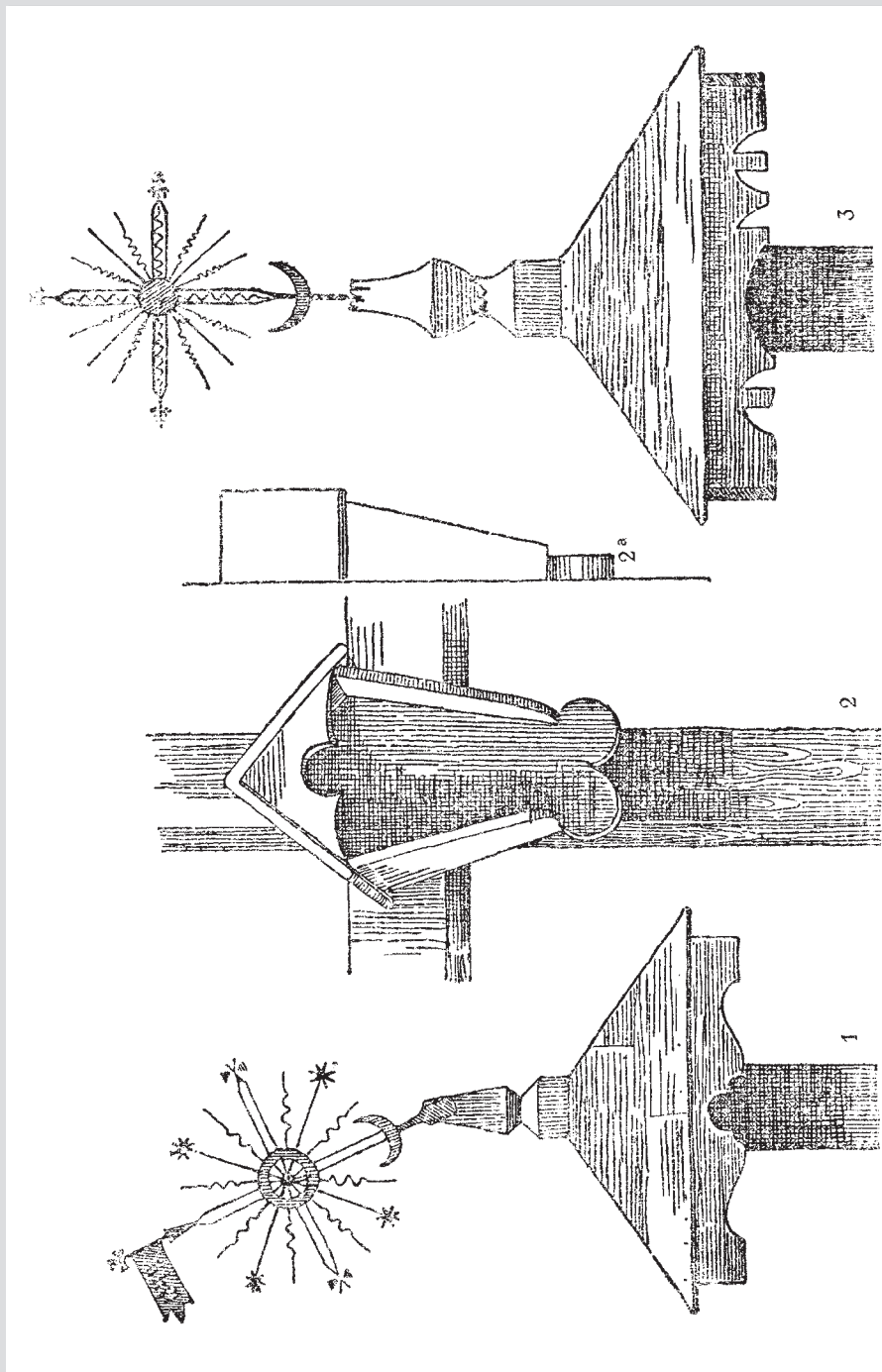
On aurait pu croire que le mieux aurait été de reproduire les croix par la photographie. Je ne l'ai point fait, parce que les croix sont trop hautes pour être saisies par le photographe avec tous leurs détails d'ornements, leurs chapelles du sommet: tout se perdrait dans la perspective des clichés.

Je me permets d'offrir la dédicace de ce recueil à Monsieur Pierre Vileišis; comme faible hommage de l'aide que j'en ai reçue, aux temps où je commençais mon éducation artistique à l'Ecole du Baron Stieglitz, à Saint Pétersbourg.

Antoine Jaroševičius.

Saločiai, Kauno gub.
Salotchiaï, gouvernement de Kovno.

Vaškai, Kauno gubern.
Vachcai, gouvern. de Kovno.

Skaitykite likusius
178 iš 200 puslapių,
įsigiję šią knygą

www.obuolys.lt

KITI KNYGŲ FORMATAI:

klausykla.lt

**Audio
knyga**

**Elektroninė
knyga**

1912 metais dailininkas dekoratorius Antanas Jaroševičius tolimoje Kazanėje išleido vieną gražiausių ir vertingiausių lietuviškų knygų – savo rankomis visoje Lietuvoje fotografišku tikslumu užfiksuotų sakralinių simbolių albumą „Lietuvių kryžiai“. Tai pirmasis didelis leidinys, kuriame nuo negailestingo laiko amžiams išsaugota unikali lietuviška tradicija – nuostabūs drožinėti kryžiai, koplytstulpiai ir rūpintojėliai.

Prie leidinio prisidėjo iškiliausios to meto Lietuvos asmenybės: įžanga šiam albumui parašė vienas labiausiai nepriklausomai Lietuvai nusipelnusių žmonių dr. Jonas Basanavičius, vinjetes iš tautinių motyvų sukūrė garsusis dailininkas Antanas Žmuidzinavičius.

110-ųjų originalo jubiliejinių metų proga išleistas albumas, kurį laikote rankose – visiškai tikslus šio unikalaus A. Jaroševičiaus darbo faksimilinis leidimas – pirmasis XXI amžiuje, išleistas unikaliu numeruotu tiražu.

Kaip ir originalus leidimas, „Lietuvių kryžiai“ leidžiami ne tik lietuviškai, bet ir su vertimu į prancūzų kalbą.

Kryždirbystė ir kryžių simbolika Lietuvoje, kaip unikali liaudies meno rūšis, 2001 metais įrašyta į UNESCO reprezentatyvųjį žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą.

ISBN 978-609-484-384-6

9 786094 843846